

МЕЖДУ ОНОМАСТИКАТА И ЕТНОКУЛТУРАТА (ВИНОТО В ХРЕМАТОНИМИЯТА)

Красимира Колева (ШУ "Константин Преславски)

Хремотонимията като дял от ономастиката изследва имената на предметите от материалната култура на хората (Ковачев 1987 : 18). Сравнително ново научно направление, тя тепърва се развива не само в България (Мрузек 2000: 31–39). Много интересен обект за хремотонимията са названията на виното, древна и сакрална етнокултурна реалия. От този аспект виното не е било предмет на изследване.

Наблюденията ми са основно върху названията на вината, произведени в България. Както е известно, винарството по нашите земи датира от тракийско време и е широко разпространено почти по цялата етническа територия. Този отрасъл е тясно свързан с лозарството. Не случайно апелативът за видовете вино е взет от лозарството - *сорт*. Най-популярните хремотоними, отнасящи се за вино, са словообразователни конверсиви на сортовете лози. Такава е световната практика, напр. **Каберне**, **Мерло**, **Ризлинг**, **Ркацители**, **Траминер**, **Шардоне**, **Гъмза**, **Димят**, **Керацуда**, **Мавруд**, **Мискет**, **Мускат**, **Памид**, **Тамянка** и др.

В етнокултурен аспект е важно да се отбележи, че в миналото сортовият състав в България е обхващал над 100 местни и 10–15 чуждестранни сорта, като броят им в едно лозе често е достигал 15–20, разнообразни по качество и срок на узряване десертни и винени сортове. Основни промишлени сортове са били: **Гъмза**, **Памид**, **Димят**, **Мавруд**, **Червен мискет**, **Афуз-Али** и др., а с посредствени качества са били: **Разакии**, **Зейнели**, **Рибни мехур**, **Фурма**, **Фоча**, **Преседлица** и др. (Занков 1977: 7). В средата на ХХ в. лозарството и винарството са поставени на научни основи. Селекцията става приоритет. Сортът **Болгар** се превръща във

водещ, като се редуцира силно броят на промишлените сортове. Внедрени са ценни чуждестранни сортове, като: **Каберне совиньон, Мерло, Ркацители, Алиготе, Ризлинг италиански, Юни блан** и др. Създадени са нови сортове, които стават известни на международния пазар. Това са *десертните сортове*: **Плевен, България, Тракия, Мискет плевенски, Мискет дунавски, Мискет тракийски, Червен септемврийски, Юлски бисер, Юбилей, Янтър, Май 3, Мимоза, Пазарджишко черно, Славянка, Гигант, Фоча безсеменна и винените: Букет, Руен, Рубин, Ризлинг български, Тракийски бисер, Мискет варненски, Тракийска слава** и др., голяма част от които са и названия на вина.

Световният пазар на вино постоянно се разширява. Традиционните лидери в производството (Франция, Италия, Испания, САЩ) ревниво пазят названията на прочутите си вина. Така е било и у нас, но демократичните процеси от началото на 90-те години на миналия век дадоха тласък и на нови явления в езиковата номинация. И неспециалистът може да забележи иновациите в сферата на хремотонимията, част от която са названията на вината. Каква информация ни дава емпиричният материал от гледна точка на динамиката в езика? Има ли закономерности в тоя на пръв поглед стихийен процес, който продължава да се развива? Кои от тях са валидни за днешната езикова ситуация в България?

Изследването на семантиката на хремотонимите и класифицирането им имат смисъл единствено ако дават отговор на въпроса *система или хаос* има в тяхната поява. Основанията за тази реторика се крият не само в съотношението *старо (традиционно) ~ ново (модерно) име (Осмарски пелин ~ Ловико Мерло Сухиндол)*, но и в хремотоними, като *Тракийско слънце, Балкан крест Сухиндол, Снежанка, Бендида*, чиято конотация не е еднозначна. Някои от названията на вината извън контекста могат да бъдат полисемантични (бяло вино *Снежанка* и млечна салата *Снежанка*, серия бяло вино *Бендида* и козметична серия *Бендида*). Други могат да бъдат разчетени като антропоними, напр. *Росина* (червено вино), а трети трудно могат да бъдат асоциирани с вино (сувенирните вина *Страдивари* /червено/ и *Вдова Клико*).

В днешния пазарен свят названията на виното като стока за вътрешния и външния потребител придобиват допълнителна специфична семантика. Към традиционните имена, които съдържат

информация за сорта грозде и за региона на производство, постепенно се прибавят нови, които вече разчитат на метафората, на емблематични за даден регион или етнос оними или на други класове думи, които се превръщат в хремотоними. За появата на тази тенденция не бива да се пренебрегват фактори, като: *модата в езика, стереотипът в културата*, в т. ч. и в пазарната, *рекламната политика* и *цензът* на хората, които имат пряко отношение към номинацията.

Изборът и броят на компонентите в хремотонима, означаващо вино, зависят от **вида** на виното: *трапезно, десертно, регионално, обикновено, специално: качествено, колекционно, шампанско (пенливо, газирано), от цвета (бяло, розе, червено)* и от **търговската форма** (*наливно и бутилирано*). Технологичните качества *сухо, полусухо, полусладко* не са отразени в хремотонимите.

Словотворчеството се опира не само на *основното значение* на лексемите (*Гъмза, Сунгурларски мискет, Шардоне от Преслав*), но и на *преносното (Поточе, Манастирско шушукане, Меча кръв)*.

По *произход* те са доста разнообразни, но това е отделна тема.

Особености при словообразуването.

Значително *преобладават сложните названия*. Броят на компонентите им е обикновено от 2 до 4. Колкото по-марково е виното, толкова повече и по-разнообразни са компонентите в названието му. Формално ограничение за имената на българските вина поставя Търговският закон: етикетите трябва да са на кирилица. Няма рестрикции обаче по отношение на произхода, формите и композицията на елементите в хремотонима. Това води напр. до появата на хибридно название **Кънтри вино** по аналогия с *кънтри музика* и *кънтри певец*.

Съвременните изисквания за високо качество на екологично чисти продукти диктуват **модата** в хремотонимията. Тази основна информация е не само графична, но и вербална. Тя е определяща за обема и съдържанието на етикета, което е свързано с компонентите, съставляващи названието на продукта. Докато традиционните сортове вина имат най-често *еднокомпонентни* имена, сочеши *сорта грозде (Каберне, Мискет), технологията на цвета (Розе)*, или *двукомпонентни*, съдържащи информация за *сортот букет (Мускат отонел, Мелник × Каберне)* и за *региона* чрез съответен

топоним (*Сунгурларски мискет, Осмарски пелин, Траминер от Хан Крум*), в края на ХХ и началото на ХХІ в. конкуренцията и феноменът “менте”, както и изискванията на купувача са причина за появата на *нови компоненти* в наименованията, които гарантират качеството. Това са разнообразни думи и съчетания от международната лексика, типични *термини* в бранша за сигнализиране на *колекционните* вина: *резерв(а) (Каберне резерв, Мелник резерв, Гъмза резерва, Мавруд резерва, Шардоне Хан Крум резерва), специална резерва (Мерло специална резерва, Sauvignon blanc '97 специална резерва), Collection (Гарлинг Collection), специална селекция (Каберне Совиньон специална селекция '97 (ДГР), Privat Selection (Шардоне от Търговище Privat Selection), серия (Серия Марино, Серия Бендида), регион (+ топоним в пре- или постпозиция): Каберне Совиньон Петрич регион, Каберне Совиньон Мелник регион, Мерло регион Свищов (КР) или модерната напоследък английска дума със същото значение *домейн (Домейн Бойар)*.*

Често термините са разширени с *абривиатури*, маркиращи качествените вина: бълг. **ВКНП/КНП** ‘вина с контролирано название за произход’ (англ. **АОС** ‘wines with controlled appellation of origin’), **ДГР** ‘деклариран географски район’, **КР** ‘контролиран район’. Абривиатурите обикновено стоят *след топоними* и са *в скоби*: *Мерло регион Свищов (КР), Мелнишко от Хърсово 94 (КНП), Старо Пазарджишко (ВКНП), Мелник 13 (ДГР)*. Единични са случаите на *начална абривиатура*, означаваща *фирмата производител (Ловико Мерло Сухиндол)*.

Елементи на сложните хремотоними са преди всичко *пълнозначни думи: имена и абривиатури*, рядко *служебни думи* (предлогът за място *от: Траминер от Хан Крум, Шардоне от Преслав*) и единични *графични знаци (Мелник × Каберне)*. Това разпределение в плана на изразяването не е случайно. То е свързано с многопластовото съдържание на названието за вино. Утилитарният му характер го прави съпоставим не само с други видове хремотоними (главно названия на различни стоки и търговски обекти), но и със *заглавието*, което като микротекст се подчинява на формулата: ‘максимална информация в минимален обем’. Имената и техните съкратени варианти (абривиатурите) най-точно отговарят на тези критерии.

Естествено на първо място това са *онимите*, представени от две основни групи, които поотделно или заедно са *задължителен компонент* на хремотонима, именуващ пазарния продукт **вино**: 1/ *хремотоним* със значение ‘сорт вино’: **Керацуда, Мерло, Памид** и 2/ *топоним*, посочващ: а/ *региона*: **Вароша, Старо Пазарджишко – ВКН, Червено Черноморски бряг**; б/ *седалището на фирмата производител*: **София Каберне, София Каберне совиньон; София Каберне Търговище, София Шардоне Сухиндол**. Тенденцията е хремотонимът да съдържа комбинация от двата вида названия, без да е фиксиран словоредът им.

Хремотонимите са образувани от думи с преки и преносни значения.

Традиционният *апелативен* елемент на хремотонимите с пряко значение е *вино* (**Бяло вино Бургас, Вино бяло Варна, Вино бяло Добруджанско, Вино бяло Лудогорско**). Иновациите насочват косвено към високото качество на виното: **Нектар Гарлинг, Рубин Гарлинг, Жемчужина Гарлинг, Кагор Гарлинг Пасторал, Перла, Русенска перла, Тракийско слънце**.

Атрибутивните елементи са със значения: *отлежалост* (**Старо Пазарджишко /ВКНП/, Младо Мелнишко '99**; *качество* (**Мавруд обикновен, Пино гри**) и *цвет* (**Алиготе Розе, Бяло вино Бургас, Бяло Варна, Бяло Добруджанско, Бяло Лудогорско, Бяло вино Русе, Червено вино Варна, Червено Черноморски бряг**).

Елементите квантификатори имат различна семантика: *спиртен градус* (**Мелник-13**), *аромат* (**Пелин 33 'с аромат от 33 билки'**), *реколта* (**Мелнишко от Хърсово 94 (КНП), Каберне Совиньон специална селекция '97 (ДГР), Младо Мелнишко 98, Младо Мелнишко '99, Chablis '96, Chateau St. Jean. Alexander Valley Shardonay (1989), Misket '97, Muskat '98, Premium Oak Shardonay '98, Sauvignon blanc '98, Shardonay '96**).

Тъй като хремотонимите се изписват върху етикети, специално внимание заслужава въпросът за езиковия аспект на дизайна им и особено за съотношението *наше* : *чуждо* и *нормативно* : *ненормативно*, напр. колебанията в правописа на началната буква (**Шардоне** и **шардоне**) и на крайната (**Мавруд** и **Маврут**).

А/ Названия с преки значения на компонентите.

Видове хремотоними с оглед на типа производяща основа и на състава им.

1. ХреMATоними < хреMATоними със значение 'сорт лоза'.

Еднокомпонентни: *Алиготе, Гъмза, Димят, Каберне, Кадарка, Керацуда, Мавруд, Мелник, Мерло, Мискет, Мускат, Памид, Пелин, Перла, Плевен, Ризлинг, Рикат, Ркацители, Рубин, Тамянка, Тракия, Траминер, Шардоне.*

Фитонимът *Пелин* се преосмисля като название на специален сорт наливно вино, като подсказва технологията му.

Първичен топоним е хреMATонимът, означаващ *сорт лоза / вино Кадарка* < сгр. *скадарка* през унг. *kadarka* 'сорт черно грозде' (разпространено в Банат) < урбонима *Шкодра*, където е създаден сортът лоза.

В днешно време урбонимът *Мелник* измества сложното название на сорта *Широка мелнишка лоза*, разпространен в Югозападна България, превръщайки се в хреMATоним за вино: *Мелник* (регионално вино) и *Мелник М* (специално), където "М" е абревиатура на *Мелник* и е акцент в графичния дизайн, използван и в други етикети на бутилирани вина на същия производител (Винпром Дамяница АД): *Керацуда, Тамянка*, без обаче техните заглавни букви да са част от хреMATонимите.

Двуконпонентни: *Каберне совиньон, Мавруд обикновен, Мускат отонел; Мелник × Каберне, Тракия каберне, Пино Шардоне, Хамбургски мискет.*

Първият хреMATоним исторически препраща чрез втория си компонент към региона, където е създаден сортът лоза. Това е причината за колебанието в правописа на началната му буква.

С ново съдържание са топонимните по произход компоненти *Хамбургски* и *Мелник*. Във втория освен това със символа × оригинално е показан композиционният словообразователен модел.

Данни за екзотичен *плодов аромат* съдържа френският апелатив *пино* (*Пино Шардоне*).

2. ХреMATоними с топонимичен елемент.

Докато в миналото топонимите са имали по-ограничен дял в състава на хреMATонимите за вино, съвременната пазарна ситуация изисква регионът производител да бъде експлициран. Това е задължително за марковите вина. Топонимите в този тип названия са много разнообразни по структура, по форма и по място в хреMATонима.

Класификацията на този *най-продуктивен тип* хремотоними тук има синтетичен характер, без да се тълкува етимологията на топонима. Останалите елементи са коментирани в края.

Еднокомпонентни:

▪ *същински* топоними: *Бургас, Варна, Вароша, Ловеч, Мадейра, Калугерово, Русе, София;*

▪ *субстантивирани*: *Добруджанско, Карабунарско, Лудогорско, Преславско, Токайско.*

Двуконпонентни:

▪ *същински* топоними: *Маре Бланко, Маре Негро.* От ареално название е образуван хремотонимът *Черноморски бряг;*

▪ *хибриди:*

☑ *субстантивни:*

а/ топоним + хремотоним (със значение ‘сорт’): *София Каберне, Тракия Шардоне, Гъмза Видин, Каберне Търговище, Мускат Търговище, Траминер Търговище.*

Вариант на този подтип са предложните съчетания: *Гъмза от Павликени, Шардоне от Преслав;*

б/ хремотоним (със значение ‘сорт’) + апелатив – специален термин: *Каберне резерв, Мелник резерв;*

☑ *атрибутивни*: *Осмарски пелин, Русенска перла, Сунгурларски мискет, Тракийско слънце;*

☑ *квантификативни*: *Мелник 13, Мелнишко ’99.*

Трикомпонентни:

▪ *топоним + хремотоним* (със значение ‘сорт’): *Гъмза Ново село, Мускат Отонел Преслав, Шардоне Хан Крум; София Каберне совиньон, Хан Крум Траминер.*

Разновидност на този подтип е предложното съчетание: *Траминер от Хан Крум;*

▪ *хремотоним* (със значение ‘сорт’) + *апелатив* от репертоара на винарските термини + *топоним*: *Гъмза резерва Сухиндол, Шардоне Хан Крум резерва;*

▪ *първичен топоним* (сега *хремотоним*) + *хремотоним* (със значение ‘сорт’) + *топоним* (посочващ избата): *София Каберне Сухиндол, София Каберне Търговище, София мерло Сухиндол, София мерло Търговище, София мускат Преслав, Тракия Каберне Сухиндол.*

Интересен е хремотонимът *Ловико Мерло Сухиндол*, в чийто

първи абривиатурен компонент се разчита топонимът *Ловеч*.

▪ *топоним + апелатив + топоним: Балкан Крест Сухиндол.*

Апелативът може да е от репертоара на винарските термини:

Мелнишко вино от Хърсово;

▪ *атрибутиви + апелативът вино: Бяло Лудогорско вино, Бяло Преславско вино, Червено Черноморски бряг;*

▪ *субстантивирани (препозитивни) +*

☑ *абривиатура: Старо Пазарджишко ВКНП;*

☑ *квантификатор: Младо Мелнишко '99.*

Четирикомпонентни:

▪ *топоними + хрематоними: София Мускат отонел Сухиндол;*

▪ *топоними + хрематоними + апелатив/и/ (браншова лексика): Шардоне Хан Крум резерва, Шардоне Търговище (Privat Selection), Мерло специална резерва Сухиндол.*

Поликомпонентен е само един чужд хрематоним с преобладаващ брой *оними: Chateau St. Jean. Alexander Valley. Shardonnap (1989)* – бяло калифорнийско вино.

Б/ Метафорични названия.

1. По *състав* те са:

▪ *еднокомпонентни: Бендида, Механджийско, Перла, Поточе* (бяло и червено вино), *Росина, Снежанка, Страдивари;*

▪ *двукомпонентни: Вдова Клико, Магарешко мляко, Манастирска изба, Манастирско шушукане, Меча кръв, Тракийско слънце;*

▪ *трикомпонентни* разновидности на втория тип с указание за *цвета (Манастирска изба бяла, Манастирска изба червена)* и за *региона (Манастирска изба Септември, Меча кръв Сухиндол).*

2. По *семантика* те могат да се обобщят според *произхода и значението на ключовата дума.*

Най-много са хрематонимите, чиято ключова дума *субстантив* дава информация за *цвета* на виното: *бял (Перла, Снежанка, Тракийско слънце)* и *червен (Меча кръв, Магарешко мляко)*. Тук значението е двойно подчертано чрез сакралните думи *кръв* и *мляко*, съчетани с деривати на зооними. Хрематонимът *Поточе* има макар и далечна връзка с тази група, поради общата между водата, кръвта и млякото семантика 'течност'. Антропонимът

Росина се извежда от апелатива *роса*, което може да го причисли също към тази група.

Втората група посочва **мястото** на производство на виното. *Манастирска изба, Манастирско шушукане* са именни съчетания с еднакъв *атрибутив*, произведен от *апелатив*, който традиционно се свързва с тази производствена дейност. Вторият хремотоним е стилистически натоварен и е чудесно словотворческо попадение. Още едно название, образувано от *апелатив* за лице + *антропоним*, асоциативно се свързва с местонахождението на избата – руското **Вдова Клико**, калка от френски.

Популярното *субстантивирано* название **Механджийско** може да се изтълкува двояко: и с посесивно значение ‘виното на кръчмаря’, и с локативно – ‘вино, което е за механата’.

Вината със *специално предназначение* имат и *по-специални имена*. Това са сувенирни продукти с особен дизайн, напр. молдовското десертно вино **Страдивари** се бутилира в малки шишетата с формата на *цигулка*, своеобразен ‘контекст’ за този хремотоним.

С особена семантика е бялото вино от серията **Бендида**. Името на тракийската богиня е подходящо за продукт, произвеждан по нашите земи от времето на траките.

Обобщеният анализ на хремотонимите, свързани с етнокултурния концепт *вино* в днешната българска езикова практика, показва както устойчивостта на процесите на номинацията, така и динамичността, характерна за състоянието на езика на границата на две столетия и хилядолетия. Основните компоненти на този тип названия – топонимите и хремотонимите за сорт вино – заемат преобладаващо място и стабилизират системата. Сега тя е податлива на външни, екстралингвистични влияния, дължащи се на новата пазарна ситуация, в която често се разчита на атрактивност, резултат от манипулативни стратегии, не винаги съобразени със закономерностите и спецификата на българския език. Нарастването на номинативната верига чрез композиция (а не чрез типичната за езика ни афиксация) и появата на нови словообразователни средства (абривиатури), както и някои проблеми на графичния израз, са сигнал за пряко заемане от чужди модели. Това води и до колебанията в правописа, и до непоследователната употреба на кирилицата. Въпрос на далновидна езикова политика е системата да има превес над хаоса.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Занков 1977 : З д р а в к о З а н к о в. Нови сортове лози, създадени в България. София, 1977.
- Ковачев 1987 : Н и к о л а й К о в ч е в. Българска ономастика. София, 1987.
- Мрузек 2000 : R o m a n M r ó z e k. Współczesna lingwistyka a sfera onimiczna języka. - Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze. Bydgoszcz, 2000.